College voor Toetsen en Examens

BEDRIJFSECONOMIE VWO

SYLLABUS CENTRAAL EXAMEN 2028

Versie 2 april 2026

CENTRALE EXAMENS VO

INHOUD

VOORWOORD **4**

1 INLEIDING **5**

2 EXAMENSTOF VAN CENTRAAL EXAMEN EN SCHOOLEXAMEN VWO **7**

3 SPECIFICATIE VAN DE EINDTERMEN VOOR HET CE **9**
3.1 DOMEIN A: VAARDIGHEDEN 9
3.2 DOMEIN B: VAN PERSOON NAAR RECHTSPERSOON 12
3.3 DOMEIN C: INTERNE ORGANISATIE EN PERSONEELSBELEID 18
3.4 DOMEIN D: INVESTEREN EN FINANCIEREN 20
3.5 DOMEIN E: MARKETING 23
3.6 DOMEIN F: FINANCIEEL BELEID 25
3.7 DOMEIN G: VERSLAGGEVING 30

4 HET CENTRAAL EXAMEN **32**

BIJLAGE 1 EXAMENPROGRAMMA BEDRIJFSECONOMIE, ONDERNEMERSCHAP EN FINANCIËLE ZELFREDZAAMHEID VWO **33**

BIJLAGE 2 SCHEMA UIT HET RAPPORT VAN DE COMMISSIE BOOT **36**

BIJLAGE 3 UITLEG BIJ DE HANDELINGSWERKWOORDEN **37**

BIJLAGE 4 STANDAARDFORMULES IN HET CENTRAAL EXAMEN BEDRIJFSECONOMIE HAVO/VWO **38**

Toelichting bij de titel van de deze syllabus
Deze syllabus vwo kent een aantal wijzigingen ten opzichte van de syllabus 2027.

Toegevoegde tekst is geel gemarkeerd, geschrapte tekst is doorgehaald.

Aan domein B is op p13 B1.11.2 bij sparen het depositogarantiestelsel toegevoegd aan de begrippen. Bij hypothecaire lening is op p13 B1.11.3 bruto en netto uitgaven toegevoegd.

Aan domein C is op p18 C2.17.10 bij arbeidsrelatie het begrip Full Time Equivalent / FTE en op p19 C2.17.10 bij belonen het begrip promotie toegevoegd. Aan domein F zijn op p28 F2.30.6 de begrippen bruto en netto dividend toegevoegd.

De verwijzingen naar de havo op het formuleblad op p38-39 zijn geschrapt.

Bedrijfseconomie is de vakbenaming voor het examenprogramma Bedrijfseconomie, ondernemerschap en financiële zelfredzaamheid. Het advies voor dit vak is in oktober 2014 verschenen onder de titel: 'Van M&O naar Bedrijfseconomie, ondernemerschap en financiële zelfredzaamheid'. Zie hiervoor de toelichting bij de regeling.

© 2026 College voor Toetsen en Examens, Utrecht.

Alle rechten voorbehouden. Alles uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

VOORWOORD

De minister heeft de examenprogramma's op hoofdlijnen vastgesteld. In het examenprogramma zijn de exameneenheden aangewezen waarover het centraal examen (CE) zich uitstrekt: het CE-deel van het examenprogramma.

Het College voor Toetsen en Examens (CvTE) geeft in een syllabus, die jaarlijks verschijnt, een toelichting op het CE-deel van het examenprogramma. Behalve een beschrijving van de exameneisen voor een centraal examen kan een syllabus verdere informatie over het centraal examen bevatten. Bijvoorbeeld over een of meer van de volgende onderwerpen: specificaties van examenstof, begrippenlijsten, bekend veronderstelde onderdelen van domeinen of exameneenheden die verplicht zijn op het schoolexamen, bekend veronderstelde voorkennis uit de onderbouw, bijzondere vormen van examinering (zoals computerexamens), voorbeeldopgaven, toelichting op de vraagstelling, toegestane hulpmiddelen.

De functie van een syllabus is een leraar in staat te stellen zich een goed beeld te vormen van wat in het centraal examen wel en niet gevraagd kan worden. Naar zijn aard is een syllabus dus niet een volledig gesloten en afgebakende beschrijving van alles wat op een examen zou kunnen voorkomen. Het is mogelijk, al zal dat maar in beperkte mate voorkomen, dat op een CE ook iets aan de orde komt dat niet met zo veel woorden in deze syllabus staat, maar dat naar het algemeen gevoelen in het verlengde daarvan ligt.

Een syllabus is ook een hulpmiddel voor degenen die zichzelf op een centraal examen voorbereiden. Een syllabus kan ook behulpzaam zijn voor de producenten van leermiddelen en voor nascholingsinstanties. De syllabus is niet van belang voor het schoolexamen. Daarvoor zijn door de SLO handreikingen geproduceerd die niet in deze uitgave zijn opgenomen.

Deze syllabus geldt voor het examenjaar 2028. Syllabi van eerdere jaren zijn niet meer geldig en kunnen van deze versie afwijken. Voor het examenjaar 2029 wordt een nieuwe syllabus vastgesteld.
Het CvTE publiceert uitsluitend digitale versies van de syllabi. Dit gebeurt via Examenblad.nl (www.examenblad.nl), de officiële website voor de examens in het voortgezet onderwijs.
In de syllabi 2028 zijn de wijzigingen ten opzichte van de vorige syllabus voor het examenjaar 2027 duidelijk zichtbaar. De veranderingen zijn geel gemarkeerd. Er zijn diverse vakken waarbij de syllabus 2028 geen inhoudelijke veranderingen heeft ondergaan.

Een syllabus kan ook tussentijds worden aangepast, bijvoorbeeld als een in de syllabus beschreven situatie feitelijk veranderd is. De aan een centraal examen voorafgaande Septembermededeling is dan het moment waarop dergelijke veranderingen bekendgemaakt worden. Kijkt u voor alle zekerheid jaarlijks in september op Examenblad.nl.

Het CvTE stelt het aantal en de tijdsduur van de toetsen van het centraal examen vast en de wijze waarop het centraal examen wordt afgenomen. Deze vaststelling wordt gepubliceerd in het rooster voor de centrale examens en in de Septembermededeling.

Voor opmerkingen over syllabi houdt het CvTE zich steeds aanbevolen. U kunt die zenden aan info@cvte.nl of aan CvTE, Postbus 315, 3500 AH Utrecht.

De voorzitter van het College voor Toetsen en Examens,
Drs. J.H (John) van der Vegt MPM

1 INLEIDING

Het vak bedrijfseconomie, ondernemerschap en financiële zelfredzaamheid (in het kort: bedrijfseconomie) is een algemeen vormend keuzevak, dat in verschillende profielen kan worden opgenomen. Voor vwo zijn er 440 studielasturen aan toegekend, voor havo 320 studielasturen.

VAN M&O NAAR BEDRIJFSECONOMIE

De vernieuwingscommissie Boot heeft in het advies dat in 2014 verscheen (www.slo.nl) al behoorlijk veel duidelijkheid gegeven over de specificaties van het examenprogramma. Het nieuwe vak bedrijfseconomie nadrukkelijk een algemeen vormend vak, waarbij het perspectief van de leerling voorop staat: als toekomstige werknemer of ZZP'er, maar ook als aspirant-ondernemer of als privépersoon die staat voor belangrijke financiële beslissingen in zijn of haar verdere loopbaan. Ten opzichte van het vak M&O heeft er een herijking plaatsgevonden. Het overkoepelende domein B (van persoon naar rechtspersoon) legt via een viertal subdomeinen de verbinding tussen de persoonlijke en de organisatorische invalshoeken van het vak bedrijfseconomie. Domein A geeft aan welke algemene en vakspecifieke vaardigheden de leerling moet beheersen. Zo ontstaan er vakinhoudelijke kruisverbanden waar de leerling mee aan de slag kan. In de bijlage vindt u een schematisch overzicht van de samenhang in het programma (zie bijlage 2).

HANDELINGSWERKWOORDEN

Er is in deze syllabus gekozen voor een vaste set van handelingswerkwoorden gebaseerd op de taxonomie van Bloom. In elke eindterm en specificatie van een eindterm verwijzen de handelingswerkwoorden naar één van de beheersingsniveaus van Bloom (zie bijlage 3).

Indien bij een eindterm of specificatie van een eindterm een bepaald beheersingsniveau staat, wordt verwacht dat een kandidaat ook de voorafgaande, minder complexe, ~~eenvoudiger~~ beheersingsniveaus beheerst. Bijvoorbeeld als in een specificatie van een eindterm bij een bepaald begrip 'berekenen' staat, dan wordt verwacht dat de kandidaat dit begrip ook kan 'noemen' en 'uitleggen'.

In elke eindterm is steeds het handelingswerkwoord gebruikt van het de hoogste niveau dat in de onderstaande gespecificeerde eindtermen wordt gebruikt.-De vragen in het centraal examen sluiten aan bij het handelingswerkwoord dat is gebruikt in de specificaties van de eindterm. Zo wordt bijvoorbeeld duidelijk bij welke eindterm specificaties berekeningen kunnen worden gevraagd en bij welke niet.

Het merendeel van de gespecificeerde eindtermen verwijst naar de eerste vier beheersingsniveaus van Bloom. In het eindexamen kan de kandidaat gevraagd worden om op basis van zijn eerder in de opgave gedane berekeningen of analyses een 'advies' te formuleren. 'Adviseren' is in bijlage 3 een handelingswerkwoord op het hoogste niveau. Hoewel zo'n 'adviesvraag' dus in het examen voor kan komen, is omwille van de leesbaarheid en bruikbaarheid van de syllabus dit beheersingsniveau niet gebruikt in de eindtermen of de specificaties van eindtermen. Indien een kandidaat wordt gevraagd een 'advies' te geven, zal dit in de regel vergezeld gaan van een handelingswerkwoord van een ander beheersingsniveau.

Handelingswerkwoord 'berekenen'

In domein A 5.3 zijn de rekenkundige en grafische vaardigheden genoemd die de kandidaat bij het handelingswerkwoord 'berekenen' moet beheersen. In de eindtermen en specificaties van eindtermen wordt aangegeven welke berekeningen in welke bedrijfseconomische context dit betreft.

Handelingswerkwoorden en wetskennis

In lijn met de vernieuwingscommissie Boot is het de visie van de syllabuscommissie dat de kandidaat geen wetteksten hoeft te reproduceren ~~kennen.~~ De relevante wetteksten zullen bij de examens in informatiebronnen worden gegeven. De kandidaat moet bij bepaalde onderdelen zoals B3 en C2 wetskennis actief beheersen in lijn met de specificatie van de eindtermen. Indien in de eindtermen het handelingswerkwoord 'noemen' is gebruikt, moet de leerling kunnen definiëren. Indien het werkwoord 'uitleggen' wordt gebruikt dan moet de leerling het begrip/de begrippen kunnen uitleggen, veelal in een relatie tot een in een in het examen gegeven context.

In het examen zal aan kandidaten echter *niet* worden gevraagd waarom bepaalde wetten veranderen of hoe ze zijn veranderd.

VERSCHIL HAVO EN VWO

In het examenprogramma is er een bepaalde mate van overeenkomst tussen eindtermen voor havo en voor vwo. In de havo-syllabus is gekozen voor de pragmatische insteek van de startende ondernemer. De benadering in de vwo-syllabus is wetenschappelijker, met meer aandacht voor theorievorming en conceptvorming. T.a.v. het domein F2 (financieel beleid: kosten- en winstvraagstukken) komt in de havo-syllabus een aantal technieken om kosten en winst te berekenen niet voor. In het subdomein F2 van de vwo syllabus wordt van de kandidaten meer rekenwerk gevraagd, waarbij zij ook een verklaring of toelichting moeten geven. Bij de andere domeinen is het verschil tussen havo en vwo op tweeërlei gebied:

- dezelfde onderwerpen, maar voor vwo meer handelingswerkwoorden op het gebied van analyseren dan van toepassen~~;~~
- dezelfde onderwerpen, maar vaak met~~-~~een grotere complexiteit in de gekozen concepten of contexten dan bij havo.

2 EXAMENSTOF VAN CENTRAAL EXAMEN EN SCHOOLEXAMEN VWO

Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

Domein A Vaardigheden
Domein B Van persoon naar rechtspersoon
Domein C Interne organisatie en personeelsbeleid
Domein D Investeren en financieren
Domein E Marketing
Domein F Financieel beleid
Domein G Verslaggeving
Domein H Keuze-onderwerpen

Het centraal examen

Het centraal examen heeft betrekking op de (sub)domeinen A, B, C2, D2, E2, F en G zoals hieronder nader uitgewerkt.

Tabel:
Toedeling van de examenstof bedrijfseconomie voor havo en vwo aan centraal examen en schoolexamen.

Domein		Subdomein		in CE	moet in SE
A	Vaardigheden			x	x
B	Van persoon naar rechtspersoon	B1	Persoonlijke financiële zelfredzaamheid	x	x
		B2	De oprichting van een eenmanszaak	x	x
		B3	Van eenmanszaak naar rechtspersoon	x	x
		B4	Perspectief op de organisatie	x	x
C	Interne organisatie en personeelsbeleid	C1	Interne organisatie		x
		C2	Personeelsbeleid	x	
D	Investeren en financieren	D1	Investeren		x
		D2	Financieren	x	
E	Marketing	E1	Doel en organisatie van marketingactiviteiten		x
		E2	Marketingbeleid	x	
		E3	Marketing vanuit het perspectief van de consument en de samenleving		x
F	Financieel beheer	F1	Vastleggen van financiële en niet-financiële informatie	x	
		F2	Kosten- en winstvraagstukken	x	
G	Verslaggeving			x	
H	Keuzeonderwerpen				x

Het schoolexamen heeft betrekking op:
- de domeinen en subdomeinen waarop het centraal examen geen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: een of meer domeinen of subdomeinen waarop het centraal examen betrekking heeft;

– indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vakonderdelen, die per kandidaat kunnen verschillen.

De SLO ontwikkelde een handreiking voor het schoolexamen. Deze is te vinden op www.slo.nl.

3 SPECIFICATIE VAN DE EINDTERMEN VOOR HET CE

3.1 DOMEIN A: VAARDIGHEDEN

Domein A wordt in combinatie met domein B, C2, D2, E2, F en G in het CE getoetst.

Subdomein A1: Informatievaardigheden gebruiken
1. De kandidaat kan doelgericht informatie zoeken, interpreteren, selecteren en verwerken.

Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat in gegeven (bedrijfseconomische) contexten relevante informatie moet kunnen analyseren en beoordelen.

In dat verband kan de kandidaat	
1.1	in relatie tot een gegeven (onderzoeks)vraag informatie beoordelen en daarbij: (a) de informatiebehoefte noemen (b) beschikbare en relevante informatiebronnen analyseren
1.2	verworven en/of gegeven informatie vanuit een gegeven (onderzoeks)vraag analyseren en daarbij: (a) informatie beoordelen op bruikbaarheid, betrouwbaarheid en representativiteit (b) informatie analyseren (eventueel rekenkundig), mede met behulp van ICT.

Subdomein A5: Onderzoeken
5. De kandidaat kan in gespecificeerde contexten onderzoek op basis van vraagstellingen uitvoeren en conclusies trekken uit de onderzoeksresultaten. De kandidaat maakt daarbij gebruik van consistente redeneringen en relevante rekenkundige en wiskundige vaardigheden.

Voor het centraal examen gaat het daarbij om het analyseren en adviseren op basis van de resultaten van een *voorgestructureerd* bedrijfseconomisch onderzoek.

In dat verband kan de kandidaat	
5.1	verschillende typen (onderzoeks)vragen noemen en zelfstandig (onderzoeks)vragen opstellen en daarbij onderscheid maken tussen: – beschrijvende/beeldvormende (onderzoeks)vragen – analytisch/verklarende (onderzoeks)vragen – (onderzoeks)vragen met het oog op waardering/standpuntbepaling;
5.2	op basis van consistente redeneringen: (a) conclusies opstellen ten aanzien van een (onderzoeks)vraag en deze uitleggen. (b) een advies uitbrengen en dit uitleggen en daarbij: – onderscheid maken tussen a - gegevens (data) en informatie b - feiten en meningen c - oorzaak en gevolg d - probleem en oplossing – in het geding zijnde waarden noemen – eigen opvattingen analyseren – mogelijke consequenties van een standpunt beoordelen – een beargumenteerd standpunt opstellen
5.3	berekeningen maken met behulp van relevante rekenkundige en grafische vaardigheden, rekening houdend met:

	(a) verbale, grafische tabellarische en wiskundige/rekenkundige gegevens analyseren, mede met gebruikmaking van ICT. (b) de gegevens rekenkundig en/of grafisch uitleggen: – basisrekenvaardigheden in bedrijfseconomische vraagstukken zoals : 1. rekenregels optellen, aftrekken, vermenigvuldigen, delen 2. positieve en negatieve getallen/breuken/decimalen 3. procenten, promillen en percentages 4. onderscheid procentuele verandering en procentpunt verandering – vergelijkingen, beschrijvende statistiek en grafieken in bedrijfseconomische vraagstukken zoals: 1. werken met eerstegraadsvergelijkingen 2. werken met assenstelsels (X en Y) 3. waarden bepalen en grafieken tekenen en/of bewerken 4. berekeningen maken op basis van grafieken 5. indexcijfers 6. diagrammen 7. tabellen: rijen/kolommen 8. machten 9. gemiddelden: gewogen en ongewogen.

Subdomein A6: Benaderingswijzen

6. De kandidaat kan relevante bedrijfseconomische en organisatorische aspecten van een probleem herkennen, zowel binnen een organisatie als in het persoonlijk leven.

Voor het centraal examen betekent dit het noemen van bedrijfseconomische en organisatorische aspecten van een probleem, zowel binnen een organisatie als in het persoonlijk leven.

7. De kandidaat kan bij de oplossing van een bedrijfseconomisch of organisatorisch probleem een bedrijfseconomische denkwijze gebruiken.

Voor het centraal examen betekent dit het opstellen van een bedrijfseconomische denkwijze bij de oplossing van een bedrijfseconomisch of organisatorisch probleem.

8. De kandidaat kan bij veel voorkomende vraagstukken binnen een organisatie op het gebied van:
– de interne organisatie en personeelsbeleid
– de investeringen en financiering
– het marketingbeleid
– het financieel beleid
– de verslaggeving
de bedrijfseconomische en organisatorische dimensie vanuit het perspectief van het management toepassen en analyseren.

Voor het centraal examen betekent dit het analyseren en beoordelen van de bedrijfseconomische en organisatorische dimensie van deze vraagstukken.

9. De kandidaat kan bedrijfseconomische en organisatorische perspectieven en daaruit voortvloeiende belangen onderkennen van de diverse betrokkenen bij de organisatie.

Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat deze perspectieven en belangen kan noemen.

In dat verband kan de kandidaat	
9.1	bedrijfseconomische perspectieven noemen die de diverse betrokkenen bij de organisatie kunnen hebben;
9.2	bedrijfseconomische belangen noemen die uit de verschillende perspectieven kunnen voortvloeien.

10. De kandidaat kan:
- bedrijfseconomische werkwijzen toepassen;
- bedrijfseconomische begrippen gebruiken;
- bedrijfseconomische grootheden gebruiken;
- bedrijfseconomische relaties analyseren.

Voor het centraal examen gaat het daarbij om het toepassen ~~opstellen~~ van bedrijfseconomische werkwijzen, het gebruiken ~~uitleggen~~ van bedrijfseconomische begrippen en grootheden en het analyseren van bedrijfseconomische relaties.

3.2 DOMEIN B: VAN PERSOON NAAR RECHTSPERSOON

De kandidaat kan (maatschappelijke) vraagstukken met persoonlijke financiële consequenties herkennen en financieel onderbouwde keuzes maken. Hij kan kenmerken van verschillende rechtsvormen beschrijven en, in het bijzonder, het proces voor en rond de oprichting van een eenmanszaak beschrijven en de rol van de ondernemer beoordelen.

Subdomein B1: Persoonlijke financiële zelfredzaamheid

11. De kandidaat kan vraagstukken met persoonlijke financiële consequenties herkennen en analyseren en (financieel) onderbouwde keuzes maken.

Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat de financiële consequenties van keuzes bij persoonlijke vraagstukken kan onderbouwen ~~uitleggen en berekenen (korte en lange termijn~~) en hierover een advies kan uitbrengen.

In dat verband kan de kandidaat		
11.1	bij de keuze voor een opleiding (niet-)financiële overwegingen als – een opleiding is een investeringsvraagstuk; – het belang van een opleiding voor het individu en voor de samenleving uitleggen.	
11.2	Analyseren van financiële keuzes met betrekking tot verzekeren, lenen, sparen en beleggen.	
	11.2.1 de voor- en nadelen van zich wel of niet verzekeren uitleggen.	
	11.2.2 de verschillen tussen een levensverzekering en een schadeverzekering noemen.	
	11.2.3 de verschillen tussen consumptief krediet en hypothecair krediet noemen.	
	11.2.4 de financiële gevolgen van krediet voor de kredietnemer, noemen.	
	11.2.5 de periodieke interestbedragen, de periodieke aflossingsbedragen en de schuldrest bij de vormen van consumptief krediet en hypothecair krediet berekenen.	
	11.2.6 het verschil tussen enkelvoudige en samengestelde interest uitleggen.	
	11.2.7 de interest op basis van enkelvoudige interest berekenen.	
	11.2.8 de contante waarde en de eindwaarde van een kapitaal berekenen op basis van samengestelde interest.	
	11.2.9 de contante waarde en de eindwaarde van een reeks gelijke bedragen berekenen op basis van samengestelde interest.	
	11.2.10 de voor- en nadelen van vrij opneembare en niet-vrij opneembare spaarvormen uitleggen.	
	11.2.11 de vermogenstitels waarin belegd kan worden noemen.	
	11.2.12 de verschillen in risico en rendement tussen aandelen, obligaties en beleggingsfondsen uitleggen.	
	• verzekeren	• levensverzekering • schadeverzekeringen
	• lenen	• consumptief krediet - persoonlijke lening - koop op afbetaling - huurkoop - private lease

		- credit card • hypothecaire lening
		• interest- en aflossingsverplichtingen • financiële gevolgen • Bureau Krediet Registratie (BKR)
	• sparen	• enkelvoudige en samengestelde interest • contante waarde • eindwaarde • depositogarantiestelsel
	• beleggen / vermogenstitels	• aandelen • obligaties • beleggingsfondsen • effectenbeurs
11.3	De financiële gevolgen van de keuze voor het huren of kopen van een woonhuis analyseren.	
	11.3.1 de verplichtingen van de huurder noemen en de financiële gevolgen ervan voor de huurder uitleggen.	
	11.3.2 de functie van de verschillende partijen op de hypotheekmarkt noemen.	
	11.3.3 de vormen van hypothecaire lening: lineaire lening en annuïteiten lening uitleggen.	
	11.3.4 de interest- en aflossingsverplichting van de genoemde hypotheekvormen voor de hypotheekgever berekenen.	
	11.3.5 de voordelen en nadelen, inclusief de fiscale, van de genoemde hypotheekvormen voor de hypotheekgever analyseren.	
Belangrijkste begrippen	• huren • kopen	
	• partijen op hypotheekmarkt	• hypotheeknemer • hypotheekgever • hypotheekadviseur • makelaar • notaris • taxateur
	• hypothecaire lening	• lineaire lening • annuïteiten lening • recht van hypotheek • interest • aflossingsbedrag • bruto uitgaven • netto uitgaven
11.4	de financiële en wettelijke consequenties van samenwonen, trouwen, scheiden, schenken en erven uitleggen en berekenen.	
	11.4.1 de verschillende registratievormen voor samenwonen noemen.	
	11.4.2 de verschillen tussen “huwelijkse voorwaarden” / “partnerschapsvoorwaarden” en “in beperkte gemeenschap van goederen” noemen.	
	11.4.3 de financiële consequenties van scheiden op het gebied van scheidingsprocedure, partnerpensioenrechten kinderalimentatie en partneralimentatie noemen, gegeven de inhoud van de wet.	
	11.4.4 de wettelijke en fiscale consequenties inzake schenking als gevolg van de schenkovereenkomst~~,~~ uitleggen en berekenen.	
	11.4.5 de wettelijke en fiscale consequenties van erven uitleggen en berekenen.	
	• samenwonen zonder samenlevingscontract	

Belangrijkste begrippen	• samenwonen met samenlevingscontract	
	• trouwen • geregistreerd partnerschap	• in beperkte gemeenschap van goederen • op huwelijkse voorwaarden/ partnerschapsvoorwaarden
	• scheiden	• partnerpensioenrechten • alimentatie
	• schenken	• schenkbelasting • belastingvrijstelling • vrijstellingen bij schenkingen aan ANBI
	• erven	• testament • erfgenamen • onterven • legitieme portie • verwerpen • beneficiair aanvaarden • zuiver aanvaarden • erfbelastingen en vrijstellingen

Subdomein B2: De oprichting van een eenmanszaak

12. De kandidaat kan het proces voor en rond de oprichting van een eenmanszaak beschrijven, in de rol van ondernemer toepassen en analyseren.

Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat het proces voor en rond de oprichting van een eenmanszaak kan uitleggen en in de rol (en de keuzes) van de ondernemer hierin kan beoordelen.

In dat verband kan de kandidaat		
12.1	de voor- en nadelen van een arbeidsrelatie versus zelfstandig ondernemerschap beoordelen.	
12.2	in de rol van ondernemer de verschillende onderdelen van een ondernemingsplan opstellen.	
	12.2.1 een persoonlijk plan opstellen	
	12. 2.2 een marketingplan opstellen	
	12. 2.3 een financieel plan opstellen	
Belangrijkste begrippen	• persoonlijk plan	• persoonlijke gegevens • persoonlijke motieven • persoonlijke kwaliteiten
	• marketingplan	• marketingmix • marketingdoelstellingen • doelgroepen • concurrentie
	• financieel plan	• investeringsbegroting • financieringsbegroting • exploitatiebegroting • liquiditeitsbegroting
12.3	de verschillende verplichtingen met betrekking tot de oprichting van een eenmanszaak door een ondernemer noemen.	
Belangrijkste begrippen	• oprichtingsverplichtingen	• inschrijving bij Kamer van Koophandel • vergunningen

Subdomein B3: Van eenmanszaak naar rechtspersoon

13. De kandidaat kan de belangrijkste kenmerken van verschillende rechtsvormen beschrijven.

Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat de verschillende rechtsvormen kan uitleggen. Aan de hand van de kenmerken kan de kandidaat bepalen welke rechtsvorm voor een organisatie geschikt is en wat de consequenties van deze keuze zijn voor de organisatie.

In dat verband kan de kandidaat		
13.1	~~in~~ de rol van ondernemer en/of de bestuurder bij de bepaling van de geschikte rechtsvorm voor de eigen organisatie uitleggen.	
	13.1.1 het verschil tussen natuurlijk persoon en rechtspersoon uitleggen.	
	13.1.2 de kenmerken van de rechtsvormen eenmanszaak, vennootschap onder firma, besloten vennootschap, naamloze vennootschap, stichting en vereniging noemen met betrekking tot: - continuïteit - financiering - juridische aansprakelijkheid - belastingen - leiding, besluitvorming en zeggenschap.	
	13.1.3 de keuze voor een bepaalde rechtsvorm uitleggen.	
	13.1.4 de rol van de organen binnen een organisatie uitleggen.	
	13.1.5 de redenen tot het beëindigen van een organisatie uitleggen.	
	13.1.6 de gevolgen van een faillissement voor de stakeholders uitleggen.	
Belangrijkste begrippen	• rechtsvorm	• natuurlijk persoon • rechtspersoon • eenmanszaak • vennootschap onder firma • besloten vennootschap • naamloze vennootschap • stichting • vereniging
	• organen binnen organisatie	• bestuur • raad van bestuur • raad van commissarissen • raad van toezicht • ondernemingsraad • medezeggenschapsraad • algemene ledenvergadering • algemene vergadering van aandeelhouders
	• beëindigen organisatie	• faillissement • zonder bedrijfsopvolging/verkoop • stakeholders

Subdomein B4: Perspectief op de organisatie

14. De kandidaat kan de rol en plaats van de organisatie in de maatschappij beschrijven.

Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat de rol en de plaats van de organisatie in de maatschappij kan uitleggen.

In dat verband kan de kandidaat

14.1	de verschillende indelingscriteria voor een organisatie uitleggen.	
	14.1.1 de absolute omvang en de relatieve omvang van een organisatie uitleggen en berekenen.	
	14.1.2 het onderscheid uitleggen tussen een organisatie met een commerciële doelstelling en een organisatie met een niet-commerciële doelstelling.	
14.2	het bestaansrecht van een organisatie uitleggen.	
	14.2.1 uitleggen in welke maatschappelijke behoeften de organisatie voorziet.	
	de betekenis van maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO) op een organisatie uitleggen.	
14.3	het concept true pricing uitleggen.	
	• maatschappelijke behoeften	• product of dienst • werkgelegenheid • innovatie en/of verbetering • belastingopbrengsten • inkomen • circulariteit
	• maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO)	• duurzaamheid • sociale vraagstukken • people, planet, profit
	• true pricing/true cost accounting	• winkelprijs/marktprijs • externe kosten • maatschappelijke kosten en opbrengsten

3.3 DOMEIN C: INTERNE ORGANISATIE EN PERSONEELSBELEID

De kandidaat kan de interne organisatie van een organisatie beschrijven en deze relateren aan de doelstelling en aard van de organisatie. Hij kan personeelsbeleid beschrijven en daarbij de relatie leggen met de doelstelling en de aard van de organisatie.

3.3.1 Subdomein C2: Personeelsbeleid

17. De kandidaat kan personeelsbeleid/HRM beschrijven en daarbij de relatie leggen met de doelstelling en de aard van de organisatie.

Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat het personeelsbeleid van een organisatie kan uitleggen evenals de relatie van dat personeelsbeleid met de doelstelling en de aard van de organisatie, inclusief de relevante wet- en regelgeving. Daarbij kan de leerling keuzes maken in belangrijke aspecten van personeelsbeleid, uitgaande van een bepaalde gegeven personeelsbehoefte, het werven, selecteren en aannemen van personeel en het behouden, motiveren, (bij-) scholen of eventueel afscheid nemen van personeel.

In dat verband kan de kandidaat		
17.1	uitleggen in hoeverre het personeelsbeleid/HRM bijdraagt aan kernwaarden, de bedrijfsdoelen en concurrentiepositie van de organisatie.	
17.2	de onderdelen met betrekking tot instroomfase, doorstroomfase en uitstroomfase uitleggen.	
17.3	de verschillende vormen van een arbeidsrelatie voor een organisatie ~~noemen~~ uitleggen.	
17.4	de verschillen tussen de overeenkomst van opdracht voor een ZZP'er en een individuele arbeidsovereenkomst uitleggen.	
17.5	de vormen van en voorwaarden aan een individuele arbeidsovereenkomst uitleggen.	
17.6	de verschillen tussen een cao en individuele arbeidsovereenkomst noemen.	
17.7	de verschillende beloningsvormen noemen en gevolgen voor de organisatie uitleggen.	
17.8	de loonkosten per eenheid product van de organisatie uitleggen en berekenen met betrekking tot de concurrentie of een interne doelstelling.	
17.9	de bevoegdheden van de ondernemingsraad/medezeggenschapsraad en van de vakbond noemen en de gevolgen ervan voor de organisatie uitleggen.	
17.10	de gevolgen van wetgeving met betrekking tot ontslagrecht en Arborecht voor de organisatie uitleggen en berekenen.	
Belangrijkste begrippen	• instroomfase	• werving • selectie • vacature • recruiter • aanstelling • proeftijd • primaire arbeidsvoorwaarden • secundaire arbeidsvoorwaarden • cao
	• arbeidsrelatie	• individuele arbeidsovereenkomst • zzp / freelance / overeenkomst van opdracht • Full Time Equivalent / FTE
	• voorwaarden individuele arbeidsovereenkomst	• gezagsverhouding • arbeidsverplichting • loon
	• vormen individuele arbeidsovereenkomst	• voor onbepaalde tijd • voor bepaalde tijd • oproepcontract (nul-uren, minmax, voorovereenkomst)
	• wetgeving	• ontslagrecht

		• redenen voor ontslag op staande voet via kantonrechter • redenen voor ontslag via UWV (bedrijfseconomisch ontslag en langdurige arbeidsongeschiktheid) • ontslag met wederzijds goedkeuren • arbowetgeving
	• ondernemingsraad / medezeggenschapsraad	• instemmingsrecht • adviesrecht • initiatiefrecht • informatierecht • vakbond
	• beloningsvormen	• in geld • in aandelen • ~~carrièreperspectief~~ • mogelijkheid tot professionele ontwikkeling • promotie
	• doorstroomfase	• functieprofielen • functiewaardering • personeelsplanning • functioneringsgesprek • beoordelingsgesprek • promotie • demotie • taakroulatie • training en opleiding • functioneren en beoordelen
	• uitstroomfase	• outplacement • ontslag • transitievergoeding • pensioen • exitgesprekken

3.4 DOMEIN D: INVESTEREN EN FINANCIEREN

De kandidaat kan bij een investeringsvraagstuk noemen welke gegevens relevant zijn, uitleggen of een investering economisch zinvol is en hierbij verschillende investeringsselectiemethoden analyseren en beoordelen. Hij kan vanuit het perspectief van een organisatie de werking van de vermogensmarkt uitleggen. De kandidaat kan in de context van een financieringsvraagstuk de redenen voor het aantrekken van verschillende types vermogen noemen en uitleggen welke risico's financiering met vreemd vermogen met zich meebrengen.

Subdomein D2: Financieren

20. De kandidaat kan vanuit het perspectief van een organisatie de werking van de vermogensmarkt beschrijven.

Voor het centraal examen betekent dit:

20-1. dat de kandidaat de verschillende financieringsmogelijkheden voor een startende eenmanszaak /vof kan uitleggen.

In dat verband kan de kandidaat		
20.1~~.1~~	verschillende financierings~~wijzen~~ mogelijkheden uitleggen.	
Belangrijkste begrippen	• financierings~~wijzen~~ mogelijkheden	• eigen middelen • lening via banken • crowdfunding • onderhandse lening • lening overige vermogensverschaffers,

20-2. dat de kandidaat de verschillende financieringsmogelijkheden voor een bv en nv kan begrijpen.

In dat verband kan de kandidaat		
20.2.1	verschillende financieringsmogelijkheden in geval van bv en nv uitleggen.	
20.2.2	het belang van de vermogensmarkt voor een onderneming uitleggen.	
20.2.3	de belangrijkste toezichthouders op de vermogensmarkt noemen en hun rol in de financiële sector uitleggen.	
20.2.4	het koersverloop en de koersbepalende factoren van obligaties en aandelen uitleggen.	
20.2.5	de wijze waarop informatie in de koersen wordt verwerkt uitleggen.	
Belangrijkste begrippen	• financieringsmogelijkheden	• eigen middelen • aandelenkapitaal • lening via banken • crowdfunding • onderhandse lening • obligatielening • converteerbare obligaties
	• vermogensmarkt	• openbaar en onderhands vermogen
	• toezichthouders	• Autoriteit Financiële Markten (AFM) • De Nederlandse Bank (DNB) • Autoriteit Consument en Markt (ACM)
	• koersbepalende factoren	• actualiteit • bedrijfsnieuws (financieel en niet-financieel) • beursklimaat • marktrente

21. De kandidaat kan in de context van een financieringsvraagstuk de redenen voor het aantrekken van verschillende types vermogen onderscheiden.

Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat vanuit het perspectief van een organisatie (een onderneming met aandeelhouders, al dan niet beursgenoteerd) de keuze ~~redenen~~ voor een financieringsmogelijkheid kan uitleggen en analyseren.

In dat verband kan de kandidaat		
21.1	het verschil tussen het maatschappelijk aandelenkapitaal en het geplaatst aandelenkapitaal berekenen.	
21.2	~~het onderscheid~~de verschillen tussen de nominale waarde, beurskoers, emissiekoers en intrinsieke waarde van een aandeel uitleggen en berekenen.	
21.3	de invloed van het beursklimaat, de beurskoers en de toekomstverwachting op de emissiekoers uitleggen.	
21.4	het agio op aandelen uitleggen en berekenen.	
21.5	de verschillen tussen de vormen van lang vreemd vermogen, i.c.m. hypothecaire lening, gewone obligatielening, converteerbare obligatielening en onderhandse lening noemen.	
21.6	de voor- en nadelen van een converteerbare obligatielening vergelijken met die van een gewone obligatielening.	
21.7	de voor- en nadelen van de verschillende financieringsmogelijkheden voor de organisatie die vermogen willen aantrekken uitleggen.	
21.8	~~het onderscheid~~ de verschillen tussen de nominale waarde, beurskoers, emissiekoers van een obligatie uitleggen en berekenen.	
21.9	het agio ~~en disagio~~ op obligaties uitleggen en berekenen.	
21.10	de verschillen tussen vormen van kort vreemd vermogen, i.c.m. rekening-courant krediet, ontvangen leverancierskrediet en ontvangen afnemerskrediet noemen.	
Belangrijkste begrippen	• aandelenkapitaal	• geplaatst aandelenkapitaal
	• aandeel	• nominale waarde • intrinsieke waarde • emissiekoers • agio op aandelen • beurskoers
	• obligatie	• nominale waarde • emissiekoers • agio op obligaties • beurskoers
	• lang vreemd vermogen	• hypothecaire lening • onderhandse lening • obligatielening • converteerbare obligatielening
	• kort vreemd vermogen	• bankkrediet (rekening-courantkrediet) • ontvangen leverancierskrediet • ontvangen afnemerskrediet

22. De kandidaat kan aangeven welke invloed de wijze van financieren heeft op het risico en geëist rendement van het eigen en vreemd vermogen.

Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat kan analyseren welke invloed de wijze van financieren heeft op het risico en geëist rendement van het eigen en vreemd vermogen.

In dat verband kan de kandidaat		
22.1	de gevolgen van de verhouding tussen eigen vermogen/vreemd vermogen voor het interestpercentage op vreemd vermogen en het faillissementsrisico analyseren.	
22.2	de voorwaarden die vermogensverschaffers stellen uitleggen.	
Belangrijkste begrippen	• voorwaarden vermogensverschaffers	• onderpand • duurzaamheid • rendementseis • solvabiliteitseis • liquiditeitseis

3.5 DOMEIN E: MARKETING

De kandidaat kan uitleggen wat marketing inhoudt, kan marketingdoelstellingen opstellen en kan uitleggen op welke wijze deze doelen gerealiseerd kunnen worden en op welke wijze marketing uitwerkt op de consument en de maatschappij.

Subdomein E2: Marketingbeleid

25. De kandidaat kan het marketingbeleid van een organisatie beschrijven, analyseren en alternatieven op hoofdpunten afwegen.

Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat de marketingbesluiten van een bedrijf kan beoordelen in relatie tot de realisatie van de beoogde marketingdoelstellingen met als vertrekpunt de specifieke oplossing die een product biedt voor de klanten.

In dat verband kan de kandidaat		
25.1	de marketingdoelstellingen in relatie tot de ondernemingsdoelstellingen uitleggen.	
25.2	concrete keuzes uit het marketingbeleid vanuit het 4C en/of 4P model evalueren.	
25.3	de vier instrumenten van de 4P aanbodgerichte marketingmix uitleggen.	
25.4	de vier onderdelen van de vraaggerichte 4C marketingmix uitleggen.	
25.5	de verschillen tussen vraaggerichte marketingmix en aanbodgerichte marketingmix uitleggen en analyseren.	
25.6	op basis van de samenhang tussen de marketinginstrumenten in relatie tot de beoogde marketingdoelstelling, het marketingbeleid uitleggen.	
Belangrijkste begrippen	• marketingdoelstellingen	• marktpositie • markt creëren • marktaandeel • klantbehoud
	• marktomvang	• absoluut • relatief • marktaandeel
	• marketingmix 4 P's	• productbeleid • prijsbeleid • plaatsbeleid • promotiebeleid
	• productbeleid	• soort en type product (materieel / immaterieel) • kwaliteit van de producten • assortimentsgrootte (breed, diep) • merken • verpakking • service en garantie
	• prijsbeleid	• afroompolitiek • penetratiepolitiek • psychologische prijzen
	• plaatsbeleid	• fysieke winkels en/of online
	• promotiebeleid	• reclame • rol van social media
	• marketingmix 4 C's	• customer solution • customer cost to satisfy • customer convenience to buy • communication
	• customer solution	• behoeften en wensen voor de klant • oplossing voor de klant
	• customer cost to satisfy	• prijs-kwaliteitverhouding • transactiekosten • aankoopkosten • waarde

	• customer convenience to buy	• gemak, plezier en moeite in gebruikservaring • bruikbaarheid • locatie • tijdsbesparing • personalisering • planning • levering
	• communication	• wederzijdse communicatie tussen organisatie en klant

3.6 DOMEIN F: FINANCIEEL BELEID

De kandidaat kan financiële feiten inventariseren en financiële overzichten opstellen. Hij kan financiële en niet-financiële informatie analyseren en het belang van beide uitleggen voor het besturen van de organisatie. Hij kan voor een handelsonderneming of dienstenonderneming de verschillende kostensoorten noemen, de winst berekenen en de verschillen analyseren.

Subdomein F1: Vastleggen van financiële en niet-financiële informatie

28. De kandidaat kan financiële feiten inventariseren en verwerken tot financiële overzichten.

Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat financiële overzichten kan opstellen en analyseren.

In dat verband kan de kandidaat		
28.1	de gevolgen van financiële feiten, voor de balans en resultatenrekening analyseren. NB de kandidaat hoeft geen journaalposten op te stellen.	
28.2	de kosten op basis van gegeven uitgaven en de opbrengsten op basis van gegeven ontvangsten en vice versa, berekenen ten dienste van de resultaatberekening (periodetoerekeningstelsel).	
28.3	een beginbalans, een liquiditeitsoverzicht, een exploitatiebegroting en een- eindbalans opstellen en de verbanden tussen deze overzichten analyseren.	
28.4	het onderscheid tussen het periodetoerekeningstelsel en het kasstelsel uitleggen.	
Belangrijkste begrippen	• financiële feiten	• inkoop en gelijktijdige ontvangst van goederen en diensten ~~(~~contant en op rekening~~)~~ • verkoop en gelijktijdige aflevering van goederen en diensten ~~(~~contant en op rekening~~)~~ • aflossen van schulden • interest op schulden • afschrijving (op basis van aanschafwaarde) • btw verrekening • privéontvangsten en –uitgaven • overige ontvangsten per kas en bank • overige uitgaven per kas en bank • balansmutaties • resultatenrekeningmutaties
	• financiële overzichten	• beginbalans • eindbalans • liquiditeitsbegroting • explotatiebegroting • geprognosticeerde eindbalans • resultatenrekening • liquiditeitsoverzicht
	• overlopende posten	• nog te betalen bedragen • nog te ontvangen bedragen • vooruit betaalde bedragen • vooruit ontvangen bedragen
	• periodetoerekeningstelsel • kasstelsel	• ontvangsten • opbrengsten • uitgaven • kosten

29. De kandidaat kan financiële en niet-financiële informatie onderscheiden en het belang van beide uitleggen voor het besturen van de organisatie.

Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat kan aangeven welke financiële en niet-financiële informatiebehoefte voor het management van belang is om het functioneren van een organisatie uitleggen. ~~het noemen van financiële en niet-financiële informatie en het belang ervan uitleggen voor het besturen van een organisatie.~~

In dat verband kan de kandidaat		
29.1	de verschillen tussen financiële informatie en niet-financiële informatie uitleggen.	
29.2	het belang van niet-financiële informatie voor het management uitleggen.	
Belangrijkste begrippen	• niet-financiële informatie	• personeelsverloop • ziekteverzuim • imago • leveringsbetrouwbaarheid • dataveiligheid • werkgelegenheid • diversiteit en inclusie • innovatiekracht • klanttevredenheid • leveringstermijn

Subdomein F2: Kosten- en winstvraagstukken
30. De kandidaat kan met behulp van diverse methoden de kostprijs berekenen en de verkoopprijs vaststellen.

In dat verband kan de kandidaat		
30.1	in de context van een kostenvraagstuk de verschillende kostensoorten uitleggen.	
	30.1.1 de verschillende categoriale kostensoorten kunnen noemen.	
	30.1.2 uitleggen wat de verschillen zijn tussen constante en (proportioneel) variabele kosten.	
	30.1.3 uitleggen wat het verschil is tussen de toegerekende kosten van een dienst en periodekosten.	
30.2	in de context van een kostenvraagstuk volgens de variabele kosten calculatie en de integrale kostprijs de kosten per geleverde dienst berekenen.	
	30.2.1 het tarief/de tarieven berekenen van een dienstverlenende organisatie waarbij alleen de variabele kosten verbijzonderd worden en de constante kosten via een opslag per activiteit worden doorberekend.	
	30.2.2 het resultaat van een dienstverlenende onderneming over een periode berekenen waarbij de variabele kosten worden toegerekend aan de in die periode verleende diensten en de constante kosten direct ten laste van de resultatenrekening worden gebracht (de variabele kostencalculatiemethode).	
	30.2.3 de verschillen tussen de integrale kostprijs en de variabele kostprijs uitleggen en berekenen.	
30.3	de verkoopprijs berekenen:	
	30.3.1 de grootte van de verkoopprijs inclusief btw als de verkoopprijs exclusief btw bekend is (en vice versa).	
	30.3.2 op basis van de kostprijs via een winstopslag de verkoopprijs berekenen.	
30.4	een break-even analyse opstellen.	
	30.4.1 de break-even afzet en break-even omzet berekenen op basis van de dekkingsbijdrage en in procenten van de omzet.	
	30.4.2 de totale opbrengsten, de totale kosten en het totale resultaat grafisch kunnen opstellen.	
	30.4.3 de break-even afzet en de break-even omzet berekenen en grafisch kunnen toepassen en uitleggen.	
30.5	de resultaatverdeling/winstverdeling[1] opstellen	
30.6	30.6.1 de kandidaat kan het verschil tussen winst en cashflow uitleggen. (31.1.4 oude versie)	
	30.6.2 de kandidaat kan uitleggen dat het resultaat/winst wordt beïnvloed door het gekozen afschrijvingsperiode~~systeem~~ en de gekozen waarderingsgrondslag van de activa. (31.1.5 oude versie)	
Belangrijke begrippen	• kostprijsmethode	• integrale kostprijs • variabele kostencalculatie

[1] In de syllabus worden 'winst' en 'resultaat' als synoniemen gezien. In de centrale examens wordt 'resultaat' gebruikt.

	• resultaat	• financieringsresultaat • incidenteel resultaat • resultaat voor ~~winst~~belasting • vennootschapsbelasting • inkomstenbelasting
	• resultaatverdeling	• resultaat voor ~~winst~~belasting • vennootschapsbelasting • dividend (stock, cash, gewone en preferente aandelen) in euro's • dividendbelasting • reservering van het resultaat • bruto dividend • netto dividend
	• break even afzet/omzet	• afzet • verkoopprijs • dekkingsbijdrage

31. De kandidaat kan voor niet-industriële organisatie de voorcalculatorische en de nacalculatorische resultatenrekening opstellen, verschillen verklaren en passende beheermaatregelen afleiden.

In dat verband kan de kandidaat		
31.1	de voorcalculatorische- en nacalculatorische resultatenrekening opstellen en de verschillen uitleggen.	
	31.1.1 het verschil tussen het voorcalculatorische en het gerealiseerde resultaat berekenen en uitleggen door middel van een verschillenanalyse.	
	31.1.2 de verschillenanalyse opstellen op basis van verkoopresultaat en budgetresultaat (prijsresultaat, efficiencyresultaat en bezettingsresultaat).	
31.2	uitleggen welke beleidsbeslissingen het management kan koppelen aan de behaalde resultaten per financiële en niet-financiële informatiecategorie.	
	31.2.1 uitleggen dat niet-financiële informatie een belangrijk onderdeel is van risicomanagement en dat het de ondernemingsresultaten kan beïnvloeden.	
Belangrijke begrippen	• opbrengsten • constante/variabele Kosten • toegerekende kosten en periode kosten	• omzet • proportionele variabele kosten
	• btw	• te vorderen btw • te betalen btw
	• kosten per geleverde dienst	• variabele kostencalculatiemethode • winstopslag • winstmarge
	• resultaat / winst • cashflow	
	• verschillenanalyse	• verkoopresultaat • budgetresultaat • prijsresultaat • efficiencyresultaat • bezettingsresultaat
	• afschrijvingssystemen vaste activa	• vast percentage aanschafwaarde
	• waarderingsgrondslag activa	• historische uitgaafprijs • actuele waarde • herwaardering zonder inhaalafschrijving • liquiditatiewaarde

3.7 DOMEIN G: VERSLAGGEVING

De kandidaat kan een eenvoudige jaarrekening van een organisatie analyseren.

32. De kandidaat kan de jaarrekening van een organisatie (zoals een MKB-bedrijf) analyseren en evalueren.

Voor het CE betekent dit dat de kandidaat op basis van de analyse van een eenvoudige jaarrekening tot besluitvorming kan komen vanuit het perspectief van derden, bijvoorbeeld beleggers, banken en investeerders.

In dat verband kan de kandidaat		
32.1	uitleggen wat de verschillende posten op de balans en ~~winst- en verlies~~ resultatenrekening van de jaarrekening inhouden.	
32.2	financiële kengetallen ter beoordeling van de onderneming door de stakeholder berekenen: - liquiditeitsratio's: current ratio, quick ratio - solvabiliteitsratio's: elk verhoudingsgetal EV/VV/TV - rentabiliteitsratio's: resultaat per aandeel, REV, RTV, IVV, cash flow per aandeel	
32.3	uitleggen welke voor- en nadelen zijn verbonden aan het hanteren van kengetallen.	
32.4	aan de hand van ~~(~~kengetallen van~~)~~ twee opeenvolgende balansen en/of ~~winst- en verlies~~resultatenrekeningen de ontwikkeling analyseren van de organisatie op het terrein van de ~~financiële structuur~~, liquiditeit, solvabiliteit, rentabiliteit en cashflow.	
32.~~8~~5	de relatie tussen financiële en niet-financiële verslaggeving uitleggen.	
Belangrijkste begrippen	• jaarverslag	• bestuurverslag • jaarrekening • accountantsverklaring • sociaal jaarverslag • duurzaamheid jaarverslag • MVO jaarverslag
	• social accounting	• verduurzaming • circulariteit • diversiteit en inclusie
	• jaarrekening	• balans • resultatenrekening

	• vaste activa	• ~~i~~mmateriële vaste activa:
		  ○ kosten van onderzoek en ontwikkeling
		  ○ vergunningen/concessies
		  ○ octrooien/patenten
		  ○ goodwill
		• materiële vaste activa
		• financiële vaste activa:
		  ○ deelnemingen
		  ○ lang lopende leningen

	• vlottende activa	• voorraad • debiteuren • effecten • overlopende posten • liquide middelen ○ te vorderen btw
	eigen vermogen	• eigen vermogen (bij eenmanszaak) • vermogen firmant (bij vof) • aandelenkapitaal, reserves en resultaat lopende boekjaar(bij bv en nv) • algemene reserve • herwaarderingsreserve

		• agioreserve
	• lang vreemd vermogen	• hypothecaire lening • onderhandse lening • obligatielening • converteerbare obligaties
	• kort vreemd vermogen	• crediteuren • rekening-courantkrediet • overlopende posten • te betalen btw
	• voorzieningen	• onderhoudsvoorziening • garantievoorziening • pensioenvoorziening
	• resultatenrekening	• omzet • kosten • resultaat EBIT(DA), resultaat voor interest, belastingen (afschrijving en amortisatie)
	• waardering en afschrijving	• actuele waarde • herwaardering en afwaardering

	• financiële kengetallen	• liquiditeitsratio
		  ○ current ratio
		  ○ quick ratio
		• solvabiliteitsratio's
		• rentabiliteitsratio
		  ○ resultaat per aandeel
		  ○ cash flow per aandeel
		  ○ REV
		  ○ RTV
		  ○ IVV
		  ○ dividendrendement
		  ○ beleggersrendement
		• hefboomwerking en interestmarge

	• controleverklaring van de accountant	• wet- en regelgeving
	• stakeholders	• belanghebbenden

4 HET CENTRAAL EXAMEN

4.1 ZITTINGEN

Raadpleeg hiervoor Het Examenblad, www.examenblad.nl

4.2 VAKSPECIFIEKE REGELS CORRECTIEVOORSCHRIFT

Voor dit examen is de volgende vakspecifieke regel vastgesteld: voor rekenfouten worden geen punten afgetrokken. Wanneer echter de kandidaat bij een berekening kennelijk verzuimd heeft door schatting controle op het antwoord uit te oefenen, wordt voor deze fouten 1 punt afgetrokken tot een maximum van 2 punten per opgave.

4.3 HULPMIDDELEN

Raadpleeg hiervoor Het Examenblad, www.examenblad.nl

BIJLAGE 1 EXAMENPROGRAMMA BEDRIJFSECONOMIE, ONDERNEMERSCHAP EN FINANCIËLE ZELFREDZAAMHEID VWO

Het eindexamen
Het eindexamen bestaat uit het centraal examen en het schoolexamen.
Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

Domein A	Vaardigheden
Domein B	Van persoon naar rechtspersoon
Domein C	Interne organisatie en personeelsbeleid
Domein D	Investeren en financieren
Domein E	Marketing
Domein F	Financieel beleid
Domein G	Verslaggeving
Domein H	Keuze-onderwerpen

Het centraal examen
Het centraal examen heeft betrekking op de (sub)domeinen A, B, C2, D2, E2, F en G zoals hieronder nader uitgewerkt.
CvTE stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.
CvTE maakt indien nodig een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

Het schoolexamen
Het schoolexamen heeft betrekking op domeinen A, B en:
- de domeinen en subdomeinen waarop het centraal examen geen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: een of meer domeinen of
- subdomeinen waarop het centraal examen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vakonderdelen, die per kandidaat kunnen verschillen.

De examenstof
Domein A: Vaardigheden
Algemene vaardigheden
Subdomein A1: Informatie-vaardigheden gebruiken
1 De kandidaat kan doelgericht informatie zoeken, interpreteren, selecteren en verwerken.

Subdomein A2: Communiceren
2 De kandidaat kan adequaat schriftelijk, mondeling en digitaal in het publieke domein communiceren over onderwerpen uit het desbetreffende vakgebied.

Subdomein A3: Reflecteren op leren
3 De kandidaat kan bij het verwerven van vakkennis en vakvaardigheden reflecteren op eigen belangstelling, motivatie en leerproces.

Subdomein A4: Studie en beroep
4 De kandidaat kan aangeven op welke wijze bedrijfseconomische en organisatorische kennis in studie en beroep wordt gebruikt en kan mede op basis daarvan zijn belangstelling voor studies en beroepen onder woorden brengen.

Subdomein A5: Onderzoeken
5 De kandidaat kan in gespecificeerde contexten onderzoek op basis van vraagstellingen uitvoeren en conclusies trekken uit de onderzoeksresultaten.
De kandidaat maakt daarbij gebruik van consistente redeneringen en relevante rekenkundige en wiskundige vaardigheden.

Vakspecifieke vaardigheden
Subdomein A6: Benaderingswijzen
6 De kandidaat kan relevante bedrijfseconomische en organisatorische aspecten van een probleem herkennen, zowel binnen een organisatie als in het persoonlijk leven.

7 De kandidaat kan bij de oplossing van een bedrijfseconomisch of organisatorisch probleem een bedrijfseconomische denkwijze gebruiken.

8 De kandidaat kan bij veel voorkomende vraagstukken binnen een organisatie op het gebied van:
- de interne organisatie en personeelsbeleid
- de investeringen en financiering
- het marketingbeleid
- het financieel beheer
- de verslaggeving

de bedrijfseconomische en organisatorische dimensie vanuit het perspectief van het management toepassen en analyseren.

9 De kandidaat kan bedrijfseconomische en organisatorische perspectieven en daaruit voortvloeiende belangen onderkennen van de diverse betrokkenen bij de organisatie.

10 De kandidaat kan:
- bedrijfseconomische werkwijzen toepassen;
- bedrijfseconomische begrippen gebruiken;
- bedrijfseconomische grootheden gebruiken;
- bedrijfseconomische relaties analyseren.

Domein B: Van persoon naar rechtspersoon
Subdomein B1: Persoonlijke financiële zelfredzaamheid
11 De kandidaat kan vraagstukken met persoonlijke financiële consequenties herkennen en analyseren en (financieel) onderbouwde keuzes maken.

Subdomein B2: De oprichting van een eenmanszaak
12 De kandidaat kan het proces voor en rond de oprichting van een eenmanszaak beschrijven, in de rol van ondernemer toepassen en analyseren.

Subdomein B3: Van eenmanszaak naar rechtspersoon
13 De kandidaat kan de belangrijkste kenmerken van verschillende rechtsvormen beschrijven.

Subdomein B4: Perspectief op de organisatie
14 De kandidaat kan de rol en plaats van de organisatie in de maatschappij beschrijven.

Domein C: Interne organisatie en personeelsbeleid
Subdomein C1: Interne organisatie
15 De kandidaat kan de interne organisatie (inclusief de taken van het management en de stijlen van leiderschap) van een organisatie beschrijven en deze relateren aan de doelstelling en aard van de organisatie.

16 De kandidaat kan de interne organisatie beschrijven en verklaren aan de hand van de belangrijkste historische en hedendaagse organisatietheorieën.

Subdomein C2: Personeelsbeleid
17 De kandidaat kan personeelsbeleid/HRM beschrijven en daarbij de relatie leggen met de doelstelling en de aard van de organisatie.

Domein D: Investeren en financieren
Subdomein D1: Investeren
18 De kandidaat kan bij een investeringsvraagstuk beschrijven welke gegevens relevant zijn, vaststellen of een investering economisch zinvol is en hierbij verschillende investeringsselectiemethoden toepassen en analyseren.

19 De kandidaat kan bij een investeringsvraagstuk de relatie leggen tussen risico en geëist rendement.

Subdomein D2: Financieren

20 De kandidaat kan vanuit het perspectief van een organisatie de werking van de vermogensmarkt beschrijven.

21 De kandidaat kan in de context van een financieringsvraagstuk de redenen voor het aantrekken van verschillende types vermogen onderscheiden.

22 De kandidaat kan aangeven welke invloed de wijze van financieren heeft op het risico en geëist rendement van het eigen en vreemd vermogen.

Domein E: Marketing

Subdomein E1: Doel en organisatie van marketingactiviteiten

23 De kandidaat kan de relatie tussen marketing en de klantwaardepropositie van de organisatie beschrijven en analyseren.

24 De kandidaat kan marketing beschrijven en analyseren met het oog op de te onderscheiden doelgroepen.

Subdomein E2: Marketingbeleid

25 De kandidaat kan het marketingbeleid van een organisatie beschrijven, analyseren en alternatieven op hoofdpunten afwegen.

Subdomein E3: Marketing vanuit het perspectief van de consument en de samenleving

26 De kandidaat kan marketing en marketinguitingen vanuit het perspectief van de consument herkennen, beschrijven en analyseren op psychologische effecten.
Hij kan deze effecten op ethische aspecten evalueren.

27 De kandidaat kan herkennen, beschrijven en analyseren welke rol marketing speelt in de samenleving.

Domein F: Financieel beleid

Subdomein F1: Vastleggen van financiële en niet-financiële informatie

28 De kandidaat kan financiële feiten inventariseren en verwerken tot financiële overzichten.

29 De kandidaat kan financiële en niet-financiële informatie onderscheiden en het belang van beide uitleggen voor het besturen van de organisatie.

Subdomein F2: Kosten- en winstvraagstukken en beheermaatregelen

30 De kandidaat kan met behulp van diverse methoden de kostprijs berekenen en de verkoopprijs vaststellen.

31 De kandidaat kan voor een niet-industriële organisatie de voorcalculatorische en de nacalculatorische resultatenrekening opstellen, verschillen verklaren en passende beheermaatregelen afleiden.

Domein G: Verslaggeving

32 De kandidaat kan de jaarrekening van een organisatie (zoals een MKB-bedrijf) analyseren en evalueren.

Domein H: Keuze-onderwerpen

BIJLAGE 2 SCHEMA UIT HET RAPPORT VAN DE COMMISSIE BOOT

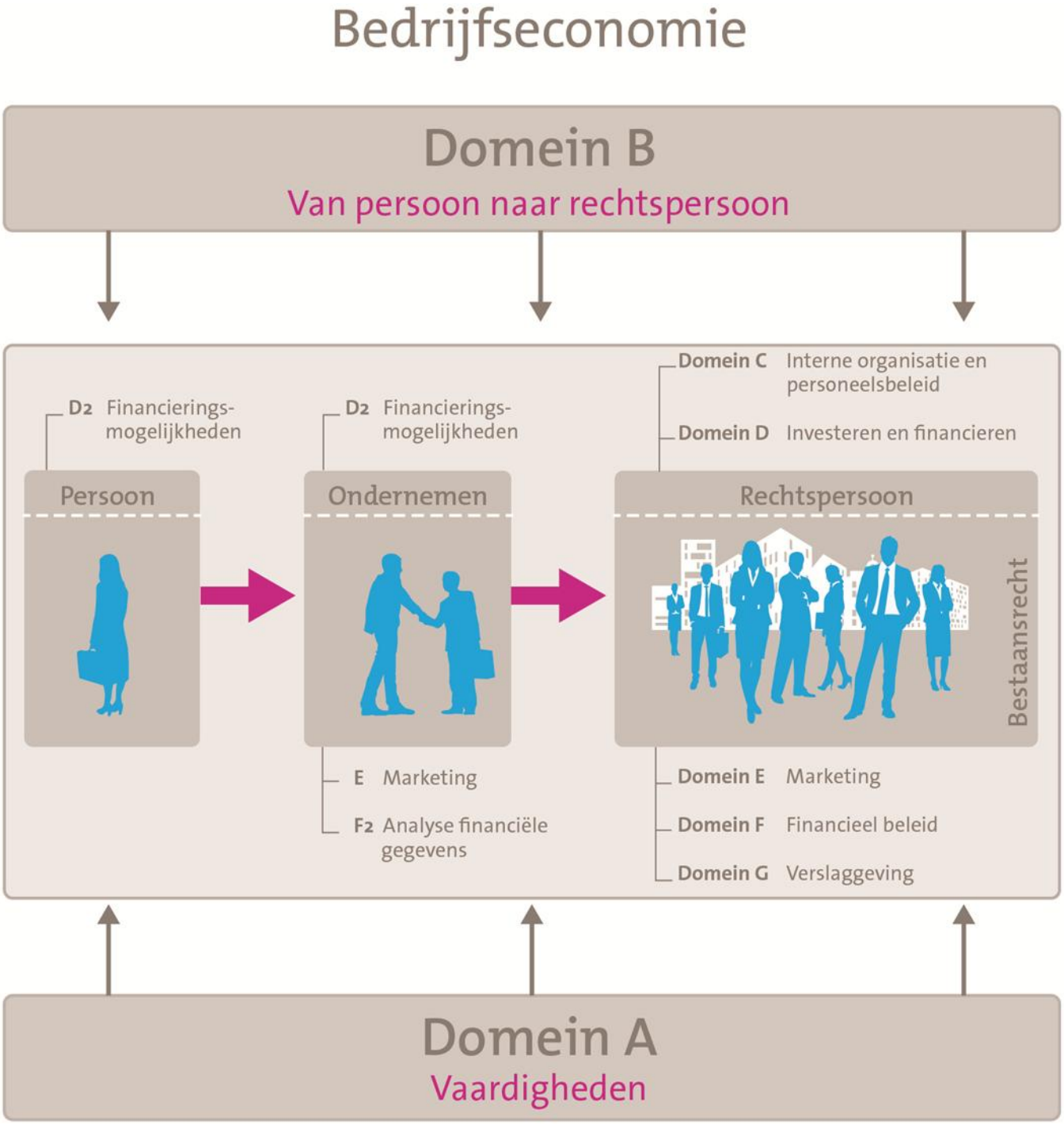

BIJLAGE 3 UITLEG BIJ DE HANDELINGSWERKWOORDEN

Beheersings-niveau Bloom	**omschrijving**	**Samenvattend/ overkoepelend handelingswerk-woord in gespecificeerde eindterm**	**staat voor de handelingswerkwoorden**
Memoriseren	Ophalen van relevante kennis uit het geheugen en zowel mondeling, geschreven als grafische kunnen laten zien.	Noemen	noemen, herkennen, aanwijzen, definiëren, vinden, kiezen, onderstrepen, invullen, citeren, arceren
Begrijpen	De betekenis achterhalen van informatie, zowel mondeling, geschreven als grafische informatie. De betekenis kunnen verbinden met andere kennis, voorbeelden geven etc.	Uitleggen	verklaren, verhelderen, beschrijven, voorbeelden geven, toelichten, uitleggen, onderbouwen, aantonen
Toepassen	Elementen uit 'memoriseren' en 'begrijpen' hanteren in nieuwe situaties; kiezen van de juiste regels, schema's, begrippen enz.	Berekenen Opstellen	hanteren, een overzicht geven, schatten, voorspellen, vormgeven vragen formuleren
Analyseren	Materiaal/bronnen in stukjes verdelen en ontdekken hoe de stukjes gerelateerd zijn tot elkaar en tot en overall structuur	Analyseren	vergelijken, selecteren, indelen, kenmerken bepalen, determineren, structureren, ontleden
Evalueren	Tot en afgewogen eindoordeel komen, hier een uitspraak over doen, een besluit nemen	Beoordelen	bekritiseren, testen, beoordelen, doorlichten, afwegen
Creëren	Elementen samenvoegen tot een coherent geheel of een origineel product	Adviseren	rapporteren, hypothese opstellen, adviseren, ontwerpen, construeren, maken

BIJLAGE 4 STANDAARDFORMULES IN HET CENTRAAL EXAMEN BEDRIJFSECONOMIE HAVO/VWO

Onderstaande tabel bevat de standaardformules voor bedrijfseconomie havo/vwo die een leerling moet kunnen gebruiken in het centraal examen. Deze formules worden *niet* gegeven in de examenopgaven.

Formules die een leerling logischerwijs zelfstandig kan beredeneren zijn niet opgenomen in de lijst.

Indien voor een examenopgave een andere formule dan een standaardformule nodig is, wordt deze formule gegeven in de opgave.

Vwo-kandidaten dienen *ook* de somformule van een meetkundige reeks te kunnen gebruiken. Deze formule wordt *wel* gegeven in examenopgaven.

Standaardformules	~~**Havo**~~	**vwo**
Liquiditeit~~sratio's~~		
quick ratio = $\frac{\text{vlottende activa exclusief voorraden}}{\text{kort vreemd vermogen}}$	~~x~~	x
current ratio = $\frac{\text{vlottende activa}}{\text{kort vreemd vermogen}}$	~~x~~	x
Solvabiliteit~~sratio's~~		
solvabiliteit = $\frac{\text{eigen vermogen}}{\text{vreemd vermogen}}$ x 100% of $\frac{\text{vreemd vermogen}}{\text{totale vermogen}}$ x 100%	~~x~~	
solvabiliteit: elk verhoudingsgetal tussen EV/VV/TV		x
Rentabiliteit~~sratio's~~		
rentabiliteit van het totale vermogen = $\frac{\text{resultaat + interestkosten}}{\text{het gemiddelde totale vermogen}}$ x 100%	~~x~~	x
rentabiliteit van het eigen vermogen = $\frac{\text{resultaat}}{\text{het gemiddelde eigen vermogen}}$ x 100%	~~x~~	x
interestkosten van het vreemd vermogen = $\frac{\text{interestkosten}}{\text{gemiddeld vreemd vermogen}}$ x 100%	~~x~~	x
cashflow = resultaat + afschrijvingen	~~x~~	x
dividendrendement = $\frac{\text{dividend per aandeel}}{\text{gemiddelde beurskoers}}$ x 100%		x
beleggersrendement = $\frac{\text{opbrengst en koersresultaat van de belegging in een jaar}}{\text{gemiddeld belegd vermogen in dat jaar}}$ x 100%		x

Hefboomformule		
$REV_{\text{voor belasting}} = RTV + (RTV - IVV) \times \frac{\text{vreemd vermogen}}{\text{eigen vermogen}}$		x
Break-even analyse		
$\text{breakeven-omzet} = \frac{\text{totale constante kosten}}{\text{dekkingsbijdrage in perunage van de omzet}}$	✱	x
$\text{perunage} = \frac{\text{percentage}}{100}$	✱	x
$\text{breakeven-afzet} = \frac{\text{totale constante kosten}}{\text{dekkingsbijdrage per product}}$	✱	x
Resultaat		
Verkoopresultaat = afzet x (verkoopprijs – kostprijs)		x
Budgetresultaat = gerealiseerde afzet x kostprijs – werkelijke kosten		x
Verschillenanalyse		
efficiencyresultaat = (sh – wh) x sp prijsresultaat = (sp – wp) x wh sh = standaardhoeveelheid wh = werkelijke hoeveelheid sp = standaardprijs wp = werkelijke prijs		x
gerealiseerd bezettingsresultaat = (W - N) x C/N W = werkelijke bezetting N = normale bezetting C = totale constante kosten		x
begroot bezettingsresultaat = (B - N) x C/N B = begrote bezetting N = normale bezetting C = totale constante kosten		x
prijsresultaat constante kosten = Cb – Cw Cb = begrote constante kosten Cw = werkelijke constante kosten		x

BIJLAGE 5 TOELICHTING BIJ DE AANPASSINGEN IN DE SYLLABUS VWO 2027

Inleiding

Het huidige examenprogramma bedrijfseconomie[2] havo en vwo wordt vanaf september 2018 gedoceerd. De eerste centrale examinering voor vwo vond plaats in mei 2021. Examenprogramma en syllabi houden een grote verandering in, in verhouding tot het 'oude vak' management en organisatie. Deze verandering is doorgevoerd zonder dat een pilot is gedaan. Monitoringonderzoek van SLO (Den Elzen 2020, 2021) laat zien dat de implementatie en invoering overwegend succesvol is verlopen. Ook de ontwikkeling en afname van de eerste centrale examens verliep positief. Niettemin werden ook knelpunten geconstateerd, met name voor havo. In het najaar van 2021 stelde het CvTE, na overleg met de Vecon, SLO, Cito en OCW, een syllabuscommissie[3] in om een oplossing te formuleren voor die knelpunten.

De syllabuscommissie richtte zich eerst op de syllabus havo, waarvan de leerstof voor het centraal examen als overladen en te weinig samenhangend werd ervaren. Vanaf oktober 2022 tot mei 2023 werkte de commissie aan de syllabus vwo.

Werkwijze

De syllabuscommissie heeft eerst in enkele sessies wijzigingsvoorstellen besproken. Zoals gezegd ondervonden docenten minder knelpunten bij vwo dan bij havo. Dat betekent bijvoorbeeld dat bij vwo de onderwerpen schenken en erven (domein B1) zijn gehandhaafd, terwijl die voor havo vanaf 2024 zijn geschrapt. Nieuwe onderwerpen voor vwo zijn bijvoorbeeld de 4 C's (domein E2) en true pricing (B4). Geschrapt zijn onder meer de onderwerpen opties (domein D2) en het DuPontschema (domein G). Daarnaast zijn de aanpassingen van formuleringen en begrippen uit de syllabus havo 2025 ook overgenomen in de syllabus vwo.

In maart/april 2023 konden docenten bedrijfseconomie reageren op de conceptsyllabus. 149 docenten reageerden op de tekst. Vrijwel alle voorgestelde wijzigingen werden positief tot zeer positief beoordeeld. Een enkel voorstel, zoals het schrappen van de SWOT, kreeg beperkt bijval. De commissie heeft de resultaten uit de veldraadpleging besproken en de syllabus nog op enkele plaatsen aangepast. Zo werd besloten om de SWOT te handhaven.

In mei 2023 is de veldraadpleging en de laatste wijziging in de conceptsyllabus besproken met het BE-sectiebestuur van de Vecon. Het sectiebestuur sprak zich positief uit over het gevolgde proces, de uitkomsten van de veldraadpleging en de manier waarop de syllabuscommissie daarmee was omgegaan. Ook het gewenste invoeringsjaar werd besproken. Docenten waren tamelijk gelijk verdeeld hierover: de helft koos voor 2026, de andere helft voor 2027 en 2028. Na nog een gesprek met uitgevers is gekozen voor 2027 als invoeringsjaar van deze herziene syllabus 2027. Hiermee sluiten we aan bij de wens van een groot deel van de docenten, is er tijd om de wijzigingen te verwerken in het PTA en kunnen uitgevers onderwijsmaterialen aanpassen.

Tot slot

Een syllabuscommissie moet keuzes maken in de inhoud van het centraal examen. Die keuzes kunnen nooit elke docent tevreden stellen. De veldraadpleging borgt dat dit voor een grote groep docenten wél het geval zal zijn. Daarbij is het belangrijk te beklemtonen dat het niet opnemen of schrappen van begrippen in de syllabus niet betekent dat deze niet in het onderwijs mogen voorkomen. Het staat een docent vrij om inhoudelijke keuzes te maken in het gegeven onderwijs en – eventueel – het schoolexamen. In het centraal examen echter wordt alleen de syllabus getoetst.

[2] Het schoolvak bedrijfseconomie heet voluit bedrijfseconomie, ondernemerschap en financiële zelfredzaamheid. In deze toelichting wordt de benaming bedrijfseconomie gebruikt.

[3] De syllabuscommissie bestond in 2022-2023 uit drie docenten bedrijfseconomie te weten: Anneloes Brentjes, Peter van den Berg (beiden vanuit de Vecon) en Minouche Boode. Voorzitter was dr. Quincy Elvira, vakdidacticus economie en bedrijfseconomie aan de Universiteit van Amsterdam. De commissie werd geadviseerd door Jan Stevens en Dominique Vos (Cito) en Michiel Bart (SLO). De laatste was ook secretaris van de commissie.

COLLEGE VOOR TOETSEN EN EXAMENS

Het College voor Toetsen en Examens is namens de overheid verantwoordelijk voor de kwaliteit en het niveau van de centrale examens en toetsen in Nederland. Het heeft verschillende examens en toetsen onder zijn hoede.

cvte.nl

SAMEN BOUWEN WE AAN GOEDE TOETSEN EN EXAMENS

Centrale Eindtoets primair onderwijs: de eindtoets die de overheid aanbiedt aan leerlingen uit groep 8. De uitkomst is een advies voor het best passende brugklastype.
Centraleeindtoetspo.nl

Centrale examens voortgezet onderwijs: het centrale deel van de eindexamens vmbo, havo of vwo. Het diploma geeft toegang tot passend vervolgonderwijs.
Examenblad.nl

Staatsexamens voortgezet onderwijs: examens voor iedereen die individueel of op vso-scholen niet in staat is via het regulier voortgezet onderwijs examen af te leggen.
Staatsexamensvo.nl

Centrale examens middelbaar beroepsonderwijs: centrale examens Nederlandse taal en Engels voor studenten in het mbo. De uitkomst is onderdeel van het mbo-diploma.
Examenbladmbo.nl

Staatsexamens Nederlands als tweede taal: examens Nederlandse taal voor iedereen die Nederlands niet als moedertaal heeft. Het diploma toont aan dat het Nederlands voldoende is voor werk of opleiding.
Staatsexamensnt2.nl